

نگاهی به جایگاه و ارتباط تحول در آموزش و پرورش با درس پژوهی

دکتر رخساره فضلی

مشاور معاون آموزش ابتدایی آموزش و پرورش

درس پژوهی

تدریس فرصت ساز

کلیدواژه‌ها: درس پژوهی، تدریس فرصت ساز، پژوهشگران معلمان

● درختان بزرگ، از دانه‌های کوچک می‌رویند. درس پژوهی، کاشت دانه‌های کوچک تحول در سرزمین بکر یاددهی - یادگیری است.

اشاره

در سال تحصیلی جاری، معاونت آموزش ابتدایی وزارت آموزش و پرورش اجرای درس پژوهی را در دستور کار قرار داده است. به همین منظور در مجموعه‌ای که برای درس پژوهی تدارک دیده‌ایم، بی‌مناسبت نیست نوشته‌ای در این ارتباط از خانم دکتر فضلی، مدیر بخش آموزش برای همه در وزارت آموزش و پرورش را در مجله درج کنیم. با این توضیح که بخش اول مقاله به دلیل تکرار مفاهیم مندرج در آن در دیگر مقاله‌های ویژه‌نامه، کنار گذاشته شده است.

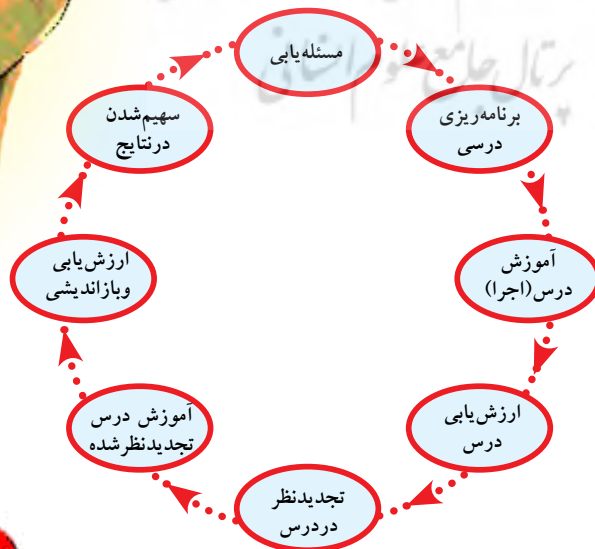
کلاس درس پاسخ داده می‌شود.

درس پژوهی چیست؟

اگر با یک گروه از معلمان هم‌رشته، روش خود را مورد مطالعه و آزمون قرار دهیم با هم با نقد شرایط موجود و در جهت نیل به وضع آرمانی طرح مسئله کنیم، در جهت شناخت بهترین روش ممکن پژوهش کنیم، نتایج پژوهش را در کلاس درس و به صورت طبیعی بیازماییم، نتیجه‌ای آزمایش را نقد کنیم، طرح را اصلاح و دوباره در یک کلاس دیگر آن را اجرا کنیم، نتایج پژوهش خود را منتشر کنیم و در اختیار دیگران قرار دهیم، در مسیر درس پژوهی گام نهاده‌ایم، روشی که پایه‌ی توسعه‌ی مستمر حرفه‌ای ماست و ما را در مسیر تبدیل شدن به یک معلم حرفه‌ای و فکور به حرکت وا می‌دارد. منطق درس پژوهی ساده است اگر بخواهیم آموزش را بهبود بخشیم، اثربخش‌ترین جا برای چنین کاری، کلاس درس است. اگر این کار را با بهبود تدریس و یادگیری شروع کنیم، مسئله‌ی چه‌گونگی کاربرد نتایج تحقیق در

فرایند درس پژوهی

بهبود تدریس در کلاس درس به منظور ارتقای کیفیت آموزش در درجه‌ی اول اهمیت است.

مسائل از کجا می آیند؟

معمولا معلمان مسئله‌ای را انتخاب می‌کنند که از فعالیت‌های خود به دست آورده‌اند یا برای دانش‌آموزانشان دشواری‌هایی ایجاد کرده است.

تشخیص مشکل و تعیین اهداف

- در این مرحله مدیران مدارس، آموزگاران و دیگر اعضای گروه با نگاهی انتقادی موقعیت تدریس و یادگیری را براساس استانداردها مورد بررسی قرار می‌دهند و ضعف‌ها و دشواری‌ها را در این زمینه مشخص می‌سازند. اغلب، اطلاعات موجود از عملکرد تحصیلی و نتایج آزمون‌ها یا مشکلات یادگیری مشترک مبنای تعیین مشکل می‌شود:
- دانش‌آموزان در درک کدام مباحث و دروس مشکل دارند؟
- ابزار تشخیص این مشکل چه بوده است؟
- چه درصدی از دانش‌آموزان با مشکل موجود مواجه‌اند؟

- چه فرصت‌های یادگیری در مدرسه برای حل این مشکل وجود دارد؟
- به چه سؤالی باید پاسخ داده شود؟
- چالش‌های مشترک تحقیق برای یادگیری دانش‌آموزان چیست؟
- تدریس در چه زمینه‌هایی مشکل است؟

- درک و یادگیری چه موضوعاتی همیشه برای دانش‌آموزان مشکل است؟
- در تدریس، چه موضوعاتی معلم را دچار چالش می‌کنند؟

مفهوم مسئله

- مسئله می‌تواند یافتن روشی برای انتقال یک مفهوم جدید در کلاس درس یا یافتن روش‌های بهتر برای اداره‌ی کلاس درس باشد.

- مسئله می‌تواند یک سؤال عمومی (برای مثال برانگیختن علاقه‌ی دانش‌آموزان به ریاضیات) یا سؤالی جزئی‌تر باشد (برای مثال بهبود فهم دانش‌آموزان از چه‌گونگی جمع کردن کسرهایی با مخرج‌های نامساوی).

- معلمان در گروه درس‌پژوهی، هر یک موضوعات و اهدافی را مشخص و سپس اولویت‌بندی می‌کنند. در این فرایند بیش از یک هدف ممکن است شناسایی شود. بهترین راه برای اولویت‌بندی این است که معلمان موضوعاتی را انتخاب کنند که نسبت به آن دغدغه‌ی بیشتری دارند.

مهارت‌های مورد نیاز درس پژوهی

انجام دادن درس‌پژوهی در قالب کارگروهی و مشارکتی مستلزم مهارت‌هایی است که به برخی از آن‌ها در جدول شماره ۱ اشاره شده است.

طراحی برنامه‌ی درس پژوهی

برای طراحی برنامه‌ی درس پژوهی لازم است سؤالاتی به شرح زیر مورد توجه قرار گیرد:

- چه موضوعی از دروس مطالعه می‌شود؟
- چه کسانی در اجرای کار همکاری می‌کنند؟

- چه امکاناتی مورد نیاز است؟
- ابزار گردآوری اطلاعات کدام‌اند؟
- چه کسی درس را اجرا خواهد کرد؟
- نقادی چه‌گونه انجام می‌شود؟
- درس چه‌گونه ارائه می‌شود؟
- فرایند بهبود و پیشرفت کار چه‌گونه تضمین می‌شود؟
- چه کسی کار را رهبری می‌کند؟
- زمان انجام کار چه‌قدر است؟
- تدریس مؤثر دارای چه ابعادی است؟

اجرای تدریس و مشاهده‌ی آن

زمانی که طرح درس کامل شد، یک نفر درس را به دانش‌آموزان آموزش می‌دهد. به این ترتیب، دیگر اعضای گروه به عنوان جمع‌کننده‌ی داده‌ها به کار گرفته می‌شوند.

مهارت‌های شناختی	مهارت‌های شخصی
ارزش‌یابی عقاید دیگران	تعامل با دیگران
مقایسه	احترام به دیگران
پرسش کردن	توجه به نظر دیگران
تخمین زدن	نقدپذیری
طبقه‌بندی کردن	تحمل نظر مخالف
مدیریت اطلاعات	مخالفت مؤدبانه

جدول شماره ۱

تصویرگر: فریب‌بندی

گاهی از افراد دعوت شده به گروه درس پژوهی (شامل معلمان و افراد مطلع با مهارت و آشنا به محتویات یا دانش مربوط به طراحی درس) نیز خواسته می‌شود که این کار را انجام دهند. تدریس توسط یکی از اعضای داوطلب گروه به مرحله‌ی اجرا درمی‌آید و دیگران به مشاهده و گردآوری اطلاعات درباره‌ی آن می‌پردازند. در این جلسه ممکن است برخی از اولیا، دیگر معلمان علاقه‌مند و مدیر معاون و یا سایر صاحب‌نظران نیز حضور داشته باشند. هدف مشاهده، جمع‌آوری اطلاعات در خصوص اثربخشی دروس و نه ارزش‌یابی معلمان است.

گزارش‌گیری از تدریس و بازتاب و اصلاح آن

بعد از یک استراحت کوتاه، معلمان و مدعوین جلسه می‌گذارند و شروع به تهیه‌ی گزارش از مشاهدات خود در زمینه‌ی درس می‌کنند. اعضای گروه درس پژوهی و دیگر مشاهده‌کنندگان به این دلیل حضور دارند که شواهد یادگیری دانش‌آموزان را که جمع‌آوری کرده‌اند، با یکدیگر مبادله کنند.

- آیا برنامه‌ی درسی به خوبی اجرا شد؟
- چه آموزه‌هایی از روند تدریس قابل برداشت است؟
- چه گونه می‌توان برنامه را بهتر اجرا کرد؟

تدریس مجدد و مشاهده‌ی آن

مرحله‌ی اصلاح و تدریس مجدد در چرخه‌ی درس پژوهی، فرصتی برای آموزگاران برای استفاده از داده‌های جمع‌آوری شده در طول مشاهده و گزارش اولین تدریس برای یادگیری بیشتر است. پس از آن، نوبت به اجرای مجدد طرح تکمیلی می‌رسد. گروه برای اجرای طرح (ویرایش دوم) برنامه‌ریزی می‌کند. طرح درس آماده شده توسط یکی دیگر از معلمان اجرا می‌شود و اعضا از روند آن گزارش تهیه می‌کنند.

نظر یک هم‌هنگ‌کننده‌ی درس پژوهی در ژاپن

«ما همیشه درس پژوهی را آزمایشی برای معلمان می‌دانیم. سعی می‌کنیم آن را امتحان کنیم و عملکرد آن را ببینیم و از همکاران می‌خواهیم به ما بگویند که آیا موفق بوده است یا خیر. سپس سعی می‌کنیم در آن تغییراتی بدهیم و دوباره امتحانش کنیم. این بدان معنی است که می‌خواهیم بفهمیم که آیا این نوع پژوهش در عمل، موفق بوده است. به نظر من همیشه انتقال از طرح درس اول به طرح درس دوم، بزرگ‌ترین تفاوت را به وجود می‌آورد. شما خط پایان را گم می‌کنید، اگر درس را بازبینی و اصلاح نکنید.»

بازتاب و مبادله‌ی یافته‌ها

مرحله‌ی نهایی فرایند درس پژوهی ایجاد گزارشی درباره‌ی طرح تحقیق درس است. گروه به بررسی بازتاب درس و عملکرد درس پژوهی می‌پردازد. سپس هر یک از اعضای گروه آموخته‌های خود از پژوهش را مطرح می‌کند و به این ترتیب همه در مسیر هم‌افزایی شغلی قرار می‌گیرند. سرانجام با تهیه و انتشار یک گزارش، معلمان کار خود را مستندسازی می‌کنند و به مبادله‌ی دانش حرفه‌ای و شغلی خود می‌پردازند.

حوزه‌های تعامل در درس پژوهی

- **معلمان با خودشان**
(خود بهبودی، خودنوسازی، خودارزیابی، خودآموزی)
- **معلمان با معلمان**
(توسعه‌ی مشارکتی با تبادل تجربیات، همکاری در طرح نقشه‌ی یادگیری از طریق مشارکت، دست‌یابی به گفت‌وگوهای حرفه‌ای)
- **معلمان با دانش‌آموزان**
(تعامل معلم - دانش‌آموز، مشارکت معلم - دانش‌آموز و روابط معلم - دانش‌آموز)

در یاددهی - یادگیری)

● معلمان با والدین

(همکاری معلم - والدین، گفت‌وگوی معلم با والدین، مسئولیت مشترک درباره‌ی دانش‌آموزان و هماهنگی معلم و والدین در طراحی برنامه‌های درسی).

شروع کار با آمادگی لازم

ایجاد آمادگی، اولین مرحله در مطرح کردن موضوع درس پژوهی است. اگر اعضای گروه‌های درس پژوهی به اجبار مشارکت کنند، به موفقیت نمی‌رسند. معلمان بایستی مشتاق صحبت کردن درباره‌ی عقاید و روش‌هایشان و علاقه‌مند به همکاری با یکدیگر باشند. از دانش‌آموزان یاد بگیرند، روش تدریستان را تغییر دهند و ایده‌های جدید را امتحان کنند. در ابتدا نیازی به اعتقاد و باور حقیقی معلمان نیست اما چنانچه درس پژوهی را به عنوان کار اجباری به جای داوطلبانه انجام دهند، احتمال این‌که تلاش‌ها به یک برنامه‌ی مؤثر و پایدار منتهی شود، کمتر است. درس پژوهی به تعیین زمان برای برنامه‌ریزی، مشاهده و بحث درباره‌ی طرح درس‌های پژوهشی معلمان نیاز دارد. یک راهبرد برای ایجاد زمان، قبل یا بعد از مدرسه، در طول روزهای خارج از خدمت یا تعطیلات آخر هفته است. البته این امر به اولویت‌های معلمان و خط مشی‌ها و روش‌های مدرسه نیز بستگی دارد. بدون مدیری که درس پژوهی را درک می‌کند و برای آن ارزش قائل است، پی‌گیری این برنامه بسیار دشوار است. مدیران باید با تمام امکانات و منابع، حمایت لازم را از گروه‌ها در زمان برخورد با مشکلات درس پژوهی معمول دارند. برای گنجاندن و پیش‌بینی اجزای لازم مانند معلمان، زمان و حمایت مدیران، گروه درس پژوهی باید یک برنامه‌ی عمل به وجود آورد. ارائه‌ی یک برنامه‌ی کاملاً حساب شده به متقاعد کردن افرادی که به قابل قبول بودن سسرمايه‌گذاری زمان و بودجه در این

رویگرد (که به پیشرفت و توسعه‌ی حرفه‌ای بینجامد) شک دارند، کمک می‌کند.

برنامه‌ی عمل درس پژوهی

۱. فهرست کردن نتایج مورد انتظار
۲. مشخص کردن گروه درس پژوه و اعضا
۳. تعیین زمان درس پژوهی
۴. حمایت‌های مدیر مدرسه
۵. حمایت‌های برون سازمانی
۶. فرایند مستندسازی
۷. جبران خدمات.

جو همکاری گروهی در مدرسه

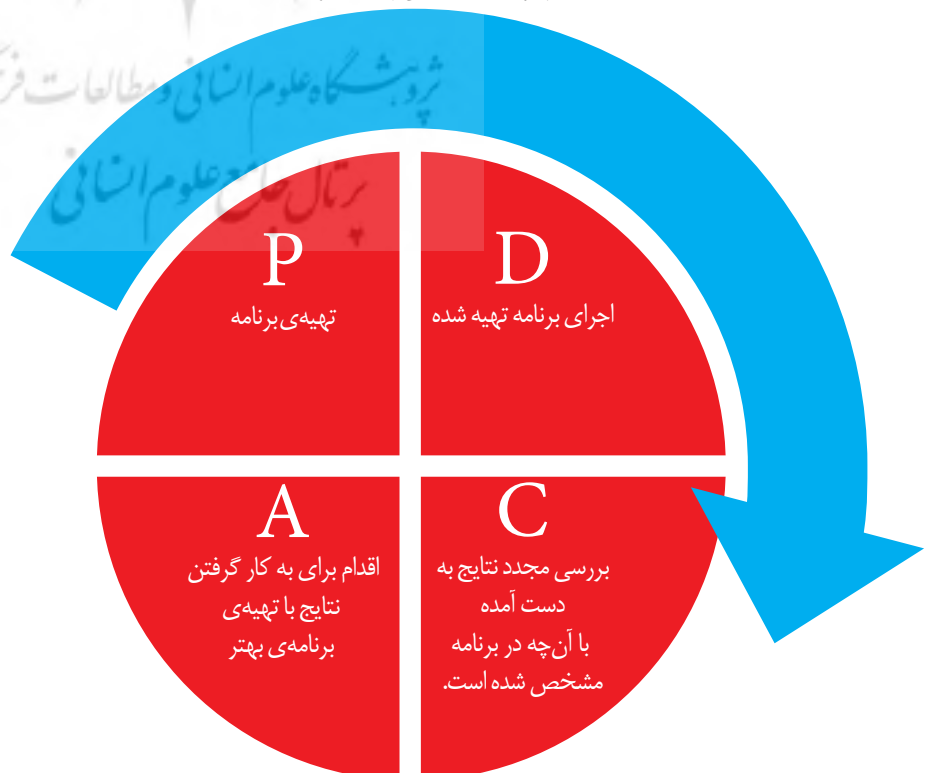
ایجاد محیطی که یادگیری معلم و یادگیری دانش آموز را بهبود بخشد، به حمایت از درس پژوهی کمک می‌کند. یادگیری می‌تواند روندی دشوار برای معلمان باشد؛ وقتی آنان با روش‌های ناآشنا سروکار داشته باشند. احساس ایمنی و احترام به معلمان کمک می‌کند تا از یکدیگر سؤال کنند، ایده‌هایشان را توضیح دهند، ریسک‌های

عقلانی کنند و با یکدیگر در تعامل باشند. معلمان نمی‌توانند بدون جو همکاری، مشارکت فعالی در درس پژوهی و فعالیت‌های مرتبط داشته باشند. درس پژوهی زمانی قوی‌تر است که معلمان مدرسه مشارکتی گسترده داشته باشند؛ زیرا یادگیری معلمان از طریق همکاری گروه‌ها به دست می‌آید.

نکته‌های کلیدی

- هدف درس پژوهی، تدریس مؤثرتر و آگاهی از نحوه‌ی تفکر و یادگیری دانش آموزان است نه ارائه‌ی نمایش و مسابقه.
- نظرات، توصیه‌ها و اندیشه‌ها باید بر هدف‌های تنظیم شده توسط گروه (تیم) متمرکز باشد، نه بر برنامه‌ی یک معلم خاص یا سفارش و تأکید هر کس دیگر.
- همه‌ی اعضای گروه باید در تهیه‌ی درس مشارکت داشته باشند و همه نظرها و ایده‌ها باید محترم شمرده شوند.
- در فرایند کار، عجله آسیب‌زا است. معلمان اغلب سعی دارند با طرح درسی که در ذهن خود دارند، کار را آغاز کنند، نه با

بهبود فرایند براساس چرخه‌ی دومینگ

هدف‌هایی که باید دنبال شود. ● فرایند درس پژوهی و اصلاح آن با استفاده از رویکردهای مختلف از جمله مدیریت کنترل کیفیت باید به‌طور مداوم پی‌گیری شود. ● تدریس و آموزش باید در راستای تحقق اهداف پیش‌بینی شده و در خدمت دانش آموزان باشد.

منابع

۱. استیکلر، جیمز و هیبرت، جیمز؛ شکاف آموزشی؛ بهترین ایده‌ها از معلمان جهان برای بهبود آموزش در کلاس درس، چاپ دوم، مترجمان: محمدرضا سرکار آرنای و علیرضا مقدم، تهران، مدرسه، ۱۳۸۴.
۲. بختیاری، ابوالفضل و ایرانی، یوسف؛ پژوهش عملی با اقدام پژوهی، چاپ سوم، تهران، لوح زرین، ۱۳۸۶.
۳. بختیاری، ابوالفضل و بنوشته فرهنگ مدرسه، ۱۳۸۷.
۴. خاکباز، عظیمه‌السادات؛ فدایی، محمدرضا و موسی‌پور، نعمت‌الله، «تأثیر درس پژوهی بر توسعه‌ی حرفه‌ای معلمان ریاضی». فصلنامه‌ی تعلیم و تربیت، نشریه‌ی پژوهشکده‌ی تعلیم و تربیت، تابستان ۱۳۸۷.
۵. دلاور، علی؛ روش تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی، تهران، انتشارات ویرایش، ۱۳۷۵.
۶. رؤوف، علی و محسن‌پور، بهرام؛ پژوهش در آموزش «مجموعه مقاله‌ها»، تهران، واحد انتشارات پژوهشکده‌ی تعلیم و تربیت وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۷۷.
۷. سرکار آرنای، محمدرضا؛ پژوهش مشارکتی معلمان در کلاس درس: تجربه‌ی زاین در پرورش حرفه‌ای معلمان در مدرسه. فصلنامه‌ی تعلیم و تربیت، نشریه‌ی پژوهشکده‌ی تعلیم و تربیت، سال یازدهم، شماری پیاپی، ۱۳۷۸.
۸. سرکار آرنای، محمدرضا؛ درس پژوهی: الگویی برای تولید دانش حرفه‌ای در مدرسه، رشد مدیریت مدرسه، دوره‌ی ششم، شماره‌ی ۵۱، ۱۳۸۶.
۹. سرکار آرنای، محمدرضا؛ درس پژوهی: هسته‌ی تحول در آموزش و پرورش رشد مدیریت مدرسه، شماره‌ی ۵۲، ۱۳۸۷.
۱۰. فضل‌ی، رخساره؛ چرا بچه‌ها مدرسه را دوست ندارند؟، تهران، انتشارات کورش، ۱۳۸۹.

1. Gay, R.L. Educational research, Mac Millan International Editions... 1990.
2. Cerbin, Bill and Brian Kopp (2006) Lesson Study as a Model for Building Pedagogical.
3. Knowledge and Improving Teaching, International Journal of Teaching and Learning in.
4. Higher Education (Special Issue: Using Lesson Study to Advance Teaching and Learning), Vol. 18, pp. 250_257.
5. Dudley, P. (2008b) Improving Practice and Progression through Lesson Study: Handbook for Headteachers, Leading Teachers and Subject Leaders.
6. www.lesson-research.net